

ЎҚУВЧИЛАРДА МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Наби Шаропов

Термиз давлат университети

Психология кафедраси ўқитувчиси

***Аннотация:** Ушбу мақолада ўқувчиларни мустақил фикрлаш, муаммога ижодий ёндошиш, ақлий фаолиятни ривожлантириш бугунги кунда долзарб масалалардан бири эканлиги ўрганилган. Шу боисдан таълимда туб ўзгаришлар ясаш, фаол, ижодкор, ақл-заковатли зиёли мутахассисларни тайёрлашнинг илмий асосларини яратиш қатор фанларнинг шу жумладан психологиянинг долзарб вазифларидан бирига айланмоқда.*

***Калит сўзлар:** Мустақил фикрлаш, ижод, муаммоли вазият, мураккаб боғланишлар, қонуният*

Бугунги кунда олдимизга кўйган юксак мақсадларимизга, ниятларимизга эришишимиз, жамиятимизнинг янгиланиши, ҳаётимизнинг тараққиёти ва истиқболи, амалга оширилаётган ислоҳотларимиз, режаларимиз самараси тақдир авваломбор, замон талабларига жавоб берадиган юқори малакали, онгли, мустақил фикрловчи ижодкор мутахассис кадрларни тайёрлаш муаммоси билан боғлиқ. Ижодкор, фаол, мустақил фикрловчи шахсни тарбиялаб вояга етказиш учун таълим тизмида муҳим ўзгаришлар ва қайта қуриш ҳаётий зарурат бўлиб қолмоқда. Шу боисдан таълимда туб ўзгаришлар ясаш, фаол, ижодкор, ақл-заковатли зиёли мутахассисларни тайёрлашнинг илмий асосларини яратиш қатор фанларнинг шу жумладан психологиянинг долзарб вазифларидан бирига айланмоқда.

Фикрлаш ёки фикр юритиш ўқувчи ақлий фаолиятининг, ақл заковатининг, муомала маромининг, онгли хулқ-атворининг юксак шакли бўлиб ҳисобланади. Тафаккур сифатлари шахснинг шундай хусусияти, унда фикрлаш фаолиятининг сифати ошади, муаммога ойдинлик киритилади.¹ Мустақил фикрлаш теварак-атрофни, ижтимоий муҳитни ҳамда воқеликни билиш қуроли, шунингдек, Ўқувчининг кенг кўламли ақлий фаолиятини оқилона, омилкорлик билан амалга оширишнинг асосий шартини саналади. Мустақил фикр юритишнинг рўёбга чиқишида Ўқувчида фикр, мулоҳаза, ғоя, фараз, мақсад кабилар вужудга келади ва улар шахс онгида тушунчалар, ҳукмлар, хулосалар сифатида ифодаланади. Мустақил фикр юритиш тил ва нутқ билан чамбарчас боғлиқ равишда намоён бўлади, ҳамда улар узлуксиз тарзда бир-бирини тақозо этади. Худди шу боис Ўқувчи ўзининг мустақил фикрлаши (мулоқоти), нутқи, онгли хулқ-атвори туфайли борлиқдаги мавжудотлардан тубдан ажралиб туради.

Таълим жараёни ижодий изланишлар, ақл заковат заҳираларини ишга сола билиш, ақлий қобилиятни сафарбар қилиш имкониятларига эга бўлган шахснинг етуклик даври ҳисобланади.² Ўқувчи мустақил фикр юритиш фаолиятида ўзи акс эттирган, сезган, идрок қилган, тасаввур этган, эслаб қолган нарса ва ҳодисаларнинг тўғрилиги, аниқлиги, ҳақиқийлиги, ҳаққонийлиги ёки уларнинг воқеликка мос (муносиб) тушиши ва тушунмаслигини аниқлайди. Борлиқни билиш жараёнида ҳосил қилинган ҳукмлар, тушунчалар, хулосалар, фаразлар (тахминлар), қарор қабул қилишлари чин ёки чин эмаслигини белгилаб олади. Ўқувчи мустақил фикрлаши туфайли воқеликни умумлаштирган ҳолда билвосита ёки бевосита акс эттиради, нарса ва ҳодисалар ўртасидаги ички, мураккаб боғланишлар, муносабатлар, хоссалар, хусусиятлар ҳамда механизмларни тушунади, англаб этади. Бинобарин, ўқувчи муайян қонун, қонуният ва қоидаларга асосланган ҳолда табиий, ижтимоий ҳодиса ва

¹ Усманова.Э.З, Пронин.Р.О. Психокоррекция познавательных процессов. Учебно-методическое пособие. Т.; 2018 г. 83-с

² З.Т.Нишанова, П.С.Эргашев. Олий мактаб психологияси.-Т.; 2012 й. 124-б

воқеаларнинг вужудга келиши, кечиши, ривожланиши ҳамда уларнинг оқибатини олдиндан пайқаш, башорат қилиш имкониятига эга. Ҳозирги замон ўқувчисининг билиш ва амалий фаолиятини оқилона, омилкорлик билан ташкил қилишда мустақил фикр юритишнинг аҳамияти алоҳида аҳамият касб этади.

Мустақил фикрлаш ақлий фаолият сифатида таҳлил қилинганда ўқувчи томонидан масалалар ва топшириқларни ечиш назарда тутилади, уларнинг шартларида, моҳияти, тузилиши, шакллари ва шахснинг англашув, тушунув имкониятларида кузатилади. Масала, муаммо, топшириқ ечиш (ҳал қилиш, бажариш) ўқувчининг эҳтиёжи, қизиқиши, майли, мотивацияси, ақлий қобилияти, истеъдоди, салоҳияти билан боғлиқ ҳолда олиб қаралади, муаммо томонидан қўйилган талабларни қабул этиш, шахсий қарорга келиш, ечимни топиш учун воситалар қидириш ижод, изланиш ва фикрлашнинг мустаҳкам негизини ташкил қилади. Мустақил ва ижодий фикрлаш фаолиятида муаммо ечимини топиш жараёнини бошқариш, борлиқни инъикос қилишда ўқувчининг ҳис-туйғулари, ички кечинмалари, фавқулоддаги вазиятлари, объектив шароитлари унинг учун алоҳида аҳамият касб этади.

Ўқувчида мустақил фикр юритиш муаммоли вазият вужудга келишидан бошланади, лекин мазкур вазият туғилиши, ечими бу билан тугалланмайди. Ўқувчида билишга нисбатан мойиллик, ихтиёрсиз хатти-ҳаракат муаммоли вазиятгача ёрқин бўлмайди, у ноаниқ ҳолда юзага келади, сўнгра бу маънода ечимга муҳтож муаммоли вазият яралади ва ниҳоят унинг ечими топилса, лекин билишнинг муаммодан кейинги босқичи фикрнинг ўз йўналишида ихтиёрсиз давом этаверади (муаммогача (муаммоли вазият (муаммодан кейинги вазият).

Ўқувчиларни мустақил фикр юритишга ўргатиш учун муаммонинг маънавий, шаклий, тузилмавий жабҳаларини ҳисобга олган ҳолда қуйидагиларга диққат-эътиборни йўналтириш мақсадга мувофиқ:

- саволлари аниқ қилиб берилмаган муаммолар, масалалар, топшириқларда улар ўртасидаги боғлиқликлар, алоқалар, муносабатлар Ўқувчи

томонидан таҳлил қилингандан кейин ифодалаб бериладиган саволларнинг вариантларидан бири қавс ичида кўрсатилади;

- берилганлари етишмайдиган муаммолар, масалалар, топшириқлар, уларни ечиш (бажариш, ҳал қилиш) учун етишмайдиган маълумотлар қавс ичида қолади;

- ортиқча маълумотларга, тафсилотга эга бўлган муаммо, масала, топшириқ, ортиқча маълумотлар билан берилади;

- бир неча йўл билан, усул билан, босқич билан ечиладиган, ҳал қилинадиган, бажариладиган муаммо, масала, топшириқ, бу ўринда турли масалалар (муаммолар, топшириқлар) берилади, бунда ечимнинг энг қулай, оддий, энг тежамли, омилкор йўли иложи борича яширинган ҳолда ҳавола этилади, муаммолар фикрлашнинг бир усулидан иккинчисига, бир оддийроқ ҳукмдан мураккаброғига, бир хулосадан унинг алоҳида кўринишларига, шаклларига ўтиш Ўқувчи ақлий қобилиятини шакллантиришга қаратилган бўлади;

- мазмун ва моҳияти ўзгариб турадиган муаммолар, масалалар, топшириқлар, уларда ҳам битта мустаҳкамланган ақлий хатти-ҳаракатлардан бошқасига ўтишдан иборат ақлий қобилият таркиб топтиришга йўналтирилади, яъни уларни янги вазиятга, объектга кўчиш жараёнида фойдаланишга ўргатилади;

- исботлашга, кашф қилишга, янгилик очишга мўлжалланган муаммолар, масалалар, топшириқлар, улар ёрдами билан мантиқий фикрлаш ички муносабатларни далиллаш, қонуниятларини англаш сингари ақлий қобилият ткомиллаштиради;

- мустақил фикрлашга, мантиқий мулоҳаза юритишга муаммолар, топшириқлар, масалалар, уларни ечиш(ҳал қилиш) учун ҳеч қандай махсус билимлар талаб қилинмайди, лекин бунда маълум даражада ижодкорлик кўрсатиш, ҳаётга муурожаат этиш, мантиқий мулоҳаза юрита олиш имконияти

тақозо қилинади, уларнинг баъзилари математик хусусиятли, бошқалари эса, фақат мантиқий бошқотирма шаклида ҳавола этилади.

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, бугунги шиддат билан тараққий этаётган даврда ёшларни теран фикр, ижодкор, юқори салоҳиятли интеллект эгалари бўлишлари учун ҳамда келажак ривожини таъминлаш учун ўқувчиларда мустақил фикрлашни, ижодий изланишни, ақлий фаолият усулларини шакллантириш мақсадга мувофиқ.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Каримова В.М. Аудиторияда баҳс-мунозарали дарсларни ташкил этишнинг психологик технологияси. – Т.: «Университет», 2000.
2. Каримова В.М., Суннатова Р.И., Тожибоева Р.Н. Мустақил фикрлаш. / Академик лицейлар ва касб-хунар коллежлари ўқувчилари учун ўқув қўлланма. – Т.: «Шарқ», 2000.
3. Матюшкин А.М. Некоторые проблемы психологии мышления. «Психология мышления». / Сборник переводов с английского и немецкого под ред. А.М.Матюшкина. М.: «Просвещение», 1965.
4. Муҳаммаджонов А. Школа и педагогическая мысль узбекского народа XIX – начала XX в. – Т.: «Фан», 1978.
5. Нишанова, Эргашев.П.С. Олий мактаб психологияси.-Т., 2012 й,
6. Рахманова Н.Р., Умаров Б.М. Психологические основы учебно-познавательной деятельности вуза. – Т.: ИПТД имени Гафура Гуляма, 2008.